

ADOLAT VA QONUN USTUVORLIGI TAMOYILI TARAQQIYOTNING ZARUR SHARTIDIR

Sattorova Muxarram Abdurazzakovna
Toshkent shahar yuridik texnikumi o'qituvchisi

Annotatsiya: Bundan ming yil muqaddam Abu Nasr Forobiy: “Qonunlari kuchli davlat qudratli bo'ladi. Qonunlari mukammal shahar mukammal shahardir”, – degan edi. Haqiqiy demokratiya qonunlar ustuvorligidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” gi Farmonining ikkinchi ustuvor yo'nalishi “Mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish” deb nomlanadi.

Kalit so'zlar: Qonun, sud-huquq, taraqqiyot strategiyasi, adolat, siyosat, ustuvor.

Asosiy qism

Har qanday davlatning mustahkamligi, uning adolatli va qat'iyatli siyosati, ijtimoiy adolatni, haqiqatni, fuqarolar haq-huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qonunlar asosida quriladi. Ayni qonun doirasidagi erkinlik, qonun doirasidagi erkin faoliyat ishlab chiqarish madaniyatini ham, turmush turzi ma'naviy meyorlarini ham davlat boshqaruvi tamoyillarini ham qadriyatga aylantiradi.

2017 - 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha harakatlar strategiyasini amalga oshirish doirasida sud-huquq tizimi bilan bog'liq bo'lgan bir qator qonunchilik hujjatlari qabul qilindi. Jumladan,

2017-yil 3-yanvarda “Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida”gi Qonun;

2017-yil 9-yanvarda “Ma'muriy qamoqni o'tash tartibi to'g'risida”gi Qonun;

2017-yil 21-fevralda “O'zbekiston Respublikasi sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida” gi Farmon;

2017-yil 29-martda “Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida”gi Qonun;

2017-yil 6-aprelda “O'zbekiston Respublikasi sudyalari oliy kengashi to'g'risida”gi Qonun;

2018-yil 19-iyulda “O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-fevraldagi PF-4966-son “O'zbekiston Respublikasi sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoniga **o'zgartirishlar kiritish haqida” gi Farmon;**

2021-yil 8-fevralda “O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar kiritish to'g'risida”gi Qonunlar qabul qilindi.

Ushbu hujjatlarga asosan bu yo'nalishda qator islohatlar amalga oshirildi. Fuqarolarning huquq va erkinliklari himoyachisi bo'lgan sud organlarining chinakam mustaqilligini ta'minlovchi dastlabki qo'yilgan qadam sudyalarni almashtirib bo'lmaslik prinsipining mustahkamlanishi bo'ldi.

Sudya lavozimida bo'lishning ilk marotaba besh yillik, keyin o'n yillik muddatini, so'ng muddatsiz davrini belgilashga oid normalar kiritildi. Sudlarning mustaqilligiga bag'ishlangan Yevropada nufuzli hujjat sanaluvchi “Sudyalarning mustaqilligi, samaradorligi va roli to'g'risida”gi 12-Tavsiyalarga asosan, sudyalarning mustaqilligining muhim tamoyillaridan biri, bu ularni almashtirib bo'lmaslik prinsipidir. Mazkur hujjat mazmuniga ko'ra, sudya pensiyaga chiqqunga qadar vakolat muddati kafolotlangan bo'lishi nazarda tutilgan. Sudyani lavozimiga doimiy tayinlash, faqat u intizomiy yoki jinoiy javobgarlikka tortilganda yoxud o'z sudyalik vazifalarini bajara olmay qolganda tugatilishi mumkin. Muddatidan oldin pensiyaga chiqish faqat sudyaning iltimosiga yoki tibbiy asoslarga ko'ra yo'l qo'yilishi belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi “Sudlar to'g'risida”gi 2021-yil 28-iyulda qabul qilingan O'RQ-703-sonli Qonuniga ko'ra Oliy sudning sudyalari uchun sudyalik lavozimida bo'lishning eng yuqori yoshi 70 yoshni, boshqa sudlarning sudyalari uchun 65 yoshni tashkil etishi belgilandi.

Ushbu kiritilgan normalar sudyalarni mustaqilligini kafolatlash, mamlakatimizda professional sudyalarni korpusini shakllantirish, sud tizimini yetuk va malakali, odil sudlov sohasida katta tajribaga ega bo'lgan, qo'li va dili toza sudyalarni bilan to'ldirishga imkon beradi. Shu bilan bir qatorda, sud hokimiyatining boshqa hokimiyat organlari ta'siridan xalos bo'lishga xizmat qiladi.

Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlashda O'zbekiston Respublikasi sudyalarni oliy kengashining roli ham katta ahamiyatga ega. Oliy sudlov standartlariga doir o'z tavsiyalari bilan mashhur Venetsiya komissiyasi sudyalarni tayinlaydigan organ ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyatdan mustaqil bo'lishi zarurligini e'tirof etadi. Shu maqsadda, hokimiyatlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash, siyosiy qarashlardan holi va boshqa tashqi ta'sirlardan himoyalangan organ sifatida Sudyalarni oliy kengashi shakllantirildi. Kengash jami yigirma bir nafar kishidan iborat tarkibda:

sudyalarni;

huquqni muhofaza qiluvchi organlar;

fuqarolik jamiyati institutlari vakillari;

huquq sohasidagi yuqori malakali mutaxassislar orasidan shakllantirilishi lozimligi mustahkamlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti uchchala davlat hokimiyati organlariga nisbatan masofa saqlagani bois (O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 89-moddasi) Kengash tarkibini shakllantirishda muayyan vakolatlariga ega. Qonunchilikka ko'ra Kengash raisi Prezident tavsiyasi va Senat tasdig'i asosida shakllantirilishi belgilandi.

Navbatdagi o'zgartirish va qo'shimchalardan biri sud hokimiyatining ikki oliy organi – Oliy sud va Oliy xo'jalik sudining sud tizimini boshqarishdagi vazifalarini takrorlanishiga barham beruvchi normadir. Uning mazmuniga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi va Oliy xo'jalik sudi birlashtirilib, fuqarolik, jinoiy, ma'muriy va iqtisodiy ish yurituvchi sohasida sud hokimiyatining yagona organi – O'zbekiston Respublikasi Oliy sudini tashkil qilish mustahkamlandi. Mazkur norma ikki sud o'rtasidagi huquqiy ishlarning taalluqliligi borasidagi tortishuv va ziddiyatlarga chek qo'yadi. Tegishli qonun hujjatlarini amaliyotda qo'llash yuzasidan yagona sud amaliyotini ta'minlanishiga zamin yaratib, inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolotlarini kuchaytiradi.

Kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalardan biri ommaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan ma'muriy nizolarni, shuningdek, ma'muriy huquqbuzarliklarni ko'rib chiqishga vakolatli bo'lgan Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar ma'muriy sudlari, tuman (shahar) ma'muriy sudlari tashkil etilishiga doir bo'lgan normadir. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 110-moddasida ma'muriy sud ishlarini yuritishga doir bo'lgan masalani o'z mazmunida mustahkamlagandi.

Qonunchilikda o'z ifodasini topgan o'zgartirish va qo'shimchalardan biri bu – tumanlararo iqtisodiy sudlarning tashkil etilishidir. Fuqarolar o'rtasidagi iqtisodiy, fuqaroviy, ma'muriy va boshqa huquqiy nizolar xo'jalik sudlari tomonidan ko'rib chiqilar edi. Biroq ushbu toifadagi nizolar asosan viloyat xo'jalik sudlarida birinchi va apellyatsiya bosqichlarida ko'rilishi nazarda tutilgandi. Xo'jalik sudlarining faqatgina viloyat darajasida mavjudligi, ularning alohida tumanlardan uzoq masofada ekanligi tumanlararo iqtisodiy sudlarni tashkil etish zaruratini keltirib chiqardi.

Mamlakatimizda "Xabeas korpus" instituti qo'llashni kengaytirish bu – prokurorlarning pochta-telegraf jo'natmalarini xatlab qo'yish va ekskumatsiya qilish kabi tergov harakatlarini o'tkazishga sanksiya berish bo'yicha vakolatlarining sudlarga o'tkazilishi nazarda tutilganligidir.

Inson huquq va erkinliklarini ustivor ekanligini tasdiqlovchi yana bir norma qo'shimcha tergovning bekor qilinishi bo'lib hisoblanadi. Bu qoida konstitutsiyaviy norma – aybsizlik prezumpsiyasining mantiqiy rivojlanishi bo'lib, tortishuv va taraflar tengligi, haqiqatni anglash prinsiplari real ta'minlanishiga kafolat beradi.

Fuqarolarning huquq va erkinliklari institutining ishonchli kafolat etuvchi munosabatlardan yana biri bu – mediatsiya – yarashtirish institutini takomillashtirishdir. Jismoniy va yuridik shaxslarga o'zaro nizolarni suddan tashqarida, muqobil hal etish imkonining berilishi, avvalambor, fuqarolarga nizolarni qisqa muddatlarda yechilishini, shuningdek, ortiqcha mablag'larning sarflanishiga chek qo'yilishini, turli ovoragarchiliklarni oldini olinishi kabi imkoniyatlarni beradi. Bu vaziyatdan kutiladigan natija esa taraflar orasidagi o'zaro hurmat va ishbilarmonlik munosabatlarini saqlanib qolinishi bo'lib hisoblanadi.

2017-yil 9-yanvarda “Ma’muriy qamoqni o‘tash tartibi to‘g‘risida” gi qonun qabul qilindi. Ushbu qonunning maqsadi, ma’muriy qamoqni o‘tash tartibi bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Ma’muriy qamoq Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksning 29-moddasiga muvofiq 3 sutkadan 15 sutkagacha bo‘lgan muddatga, favqulodda holat rejimi sharoitlarida esa 30 sutkagacha muddatga qo‘llanishi nazarda tutilgan.

Ma’muriy qamoqqa olish ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksining 21 ta moddasida ko‘zda tutilgan. Biroq, shu paytga qadar qonunda ma’muriy qamoq ko‘rinishidagi jazoni o‘taydigan joylar va ularning huquqiy mavqei belgilanmagan edi. Qonun qabul qilingach, ma’muriy qamoqni o‘tash tartibi bilan bog‘liq barcha munosabatlar huquqiy jihatdan tartibga solindi.

“2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmon bilan tasdiqlangan taraqqiyot strategiyasida adolat va qonun ustuvorligini ta‘minlash bo‘yicha belgilangan vazifalar quyidagilardir:

ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolarga jinoyat ishlari bilan bir qatorda fuqarolik va ma’muriy ishlar bo‘yicha ham davlat hisobidan bepul yuridik yordam ko‘rsatish tartibi joriy etilishi;

qarori, harakati (harakatsizligi) noqonuniy emasligini ma’muriy sudda isbotlash majburiyatini, uni qabul qilgan mansabdor shaxsning o‘ziga yuklash tartibiga amal qilinishi qat’iy ta‘minlanishi;

harakatlanish erkinligi cheklangan shaxslarni hisobga olish bo‘yicha yagona onlayn elektron reyestr yuritilishi yo‘lga qo‘yilishi belgilangan.

Shuningdek, mazkur Farmon bilan jazoni o‘tab bo‘lgan fuqarolarning kelgusida jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga amaliy ko‘maklashish uchun “dastlabki ijtimoiy-moddiy yordam paketi”ni berish tizimi joriy qilinmoqda.

Ushbu tizim doirasida jazoni o‘tab bo‘lgan va o‘zining tadbirkorlik, me‘morchilik, hunarmandchilik kabi yo‘nalishlarda aniq loyihalarini taqdim etib, mustaqil faoliyatini boshlamoqchi bo‘lgan fuqarolarga bir martalik moddiy yordam berish amaliyoti yo‘lga qo‘yiladi.

2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasining 18-maqsadida quyidagilar:

Sud va boshqa organlar hujjatlarining o‘z vaqtida va to‘liq ijrosini ta‘minlash;

Sud va boshqa organlar hujjatlarini ijro etishning samarali mexanizmlarini joriy etish;

Sud va boshqa organlar hujjatlarini ijro etishning muqobil, shu jumladan suddan tashqari usullaridan foydalanish ko‘lamini kengaytirish;

Majburiy ijro organlari faoliyatiga xalqaro standartlarni bosqichma-bosqich joriy etish va ayrim funksiyalarni (sud hujjatlaridan tashqari) xususiy sektorga o‘tkazish, davlat ijrochilari ish yuklamasini kamaytirish belgilanmoqda.

Shuningdek, 19-maqsadida:

Advokatura institutining inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishdagi salohiyatini tubdan oshirish, shuningdek, aholi va tadbirkorlik subyektlarining malakali huquqiy xizmatlarga bo‘lgan talabini to‘liq qondirish;

Advokatura institutini to‘laqonli o‘z o‘zini boshqarish tizimiga o‘tkazish, Advokatlar palatasi boshqaruv organlarining advokatlar hamjamiyati oldidagi hisobdorligini kuchaytirish, tizimga yosh malakali kadrlarni jalb qilish;

Advokatlar malakasini oshirish tizimining zamonaviy va samarali mexanizmlari va institutsional asoslarini shakllantirish;

Advokatlik faoliyatiga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy qilish orqali ortiqcha byurokратиya va qog‘ozbozlikka chek qo‘yish, sudlar, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va boshqa davlat organlari bilan elektron hujjatlar almashinuvini yo‘lga qo‘yish;

Bepul huquqiy yordam ko‘rsatish ko‘lamini kengaytirish, notariat va fuqarolik holatlari dalolatnomalarini yozish organlarining xizmatlaridan ovoragarchiliksiz, shu jumladan masofadan turib va “yagona darcha” tamoyili asosida foydalanishni ta‘minlash belgilandi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda sud tizimining mustaqilligini ta‘minlash, fuqarolarning daxlsiz huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, jinoyat qonunchiligini liberallashtirish, odil sudlovning amaldagi mustaqilligiga erishish amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarning “Islohot – inson uchun!” degan

hayotiy shiorning amaldagi ifodasidir. Binobarin, ana shu tub yangilanishlar jamiyatimizda qonun ustivorligini ta'minlash bilan birga, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini adolatli tarzda himoyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, TOSHKENT – “O'zbekiston” – 2021;
2. O'zbekiston Respublikasi “Sudlar to'g'risida”gi Qonun, 2021-yil 28-iyul, O'RQ-703-son;
3. “O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi to'g'risida”gi Qonun, 2017-yil 6-aprel, O'RQ-427-son;
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni, 2022-yil 28-yanvar, PF-60-son;
5. Mirziyoyev Sh. M. “Yangi O'zbekiston strategiyasi”, 2021;
6. Mirziyoyev Sh. M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston, 2017;
7. Mirziyoyev Sh. M. Tanqidli tahlil qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.: O'zbekiston, 2017.